

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

5-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

F.A.Yuldashev Axborotlashgan jamiyatda ehtiyoj va manfaatlarni tadqiq etishning muhim jihatlari	108
M.M.Teshaboyev Jamiyatda ijtimoiy adolat va ijtimoiy tenglik	115

SIYOSAT

H.M.Rasulov Ommaviy axborot vositalari - siyosiy-huquqiy madaniyat targ'iboti subyekti sifatida	120
K.X.Avazov Siyosiy tadqiqotlar tizimida tahdid, tahdidbardosh jamiyat tushunchasining mazmun-mohiyati.....	124
B.M.Jo'raquziev Yangi O'zbekistonda "inson – jamiyat – davlat" tamoyilining qaror topishi xususida	129
D.A.Mamajonova Inson va fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta'minlash. ma'muriy, jinoyat va fuqarolik qonunchiligini takomillashtirish.....	133
I.A.Raximov "Fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarining-milliy demokratik institut sifatidagi o'rni"	138

TARIH

E.G.Radjapov Badiiy hamda san'at asarlarida o'zbek tog'-otliq diviziyasi qo'mondoni Mirkomil Mirsharopov talqini	142
B.M.Abdullayev, N.Sh.Kambarov Ilk Temir davrida ko'mish marosimiga oid	148
X.S.Jumanazarov Turkiston o'lkasida tibbiy muassasalar faoliyati tarixi.....	154
S.R.Tolibova O'zbekistonning Osiyo davlatlari bilan hamkorlik yo'nalishlari (Asean davlatlari misolida)	159
X.X.Azimov Qadimgi va ilk o'rta asrlar Markaziy Osiyo va Xitoy savdo aloqalari (Xitoy manbalari asosida)	167
K.S.Karimov Turkistonda mustamlaka huquqiy taksanomiyasi ta'sirida xalq sudyalari lavozimiga tayinlash tartiblari.....	171
N.Xudoyberdiyeva Mustaqillik yillarida Surxondaryo viloyatida tadbirkorlikning rivojlanishi	176
F.U.Temirov Turkistonda matbuotchilikning shakllanishi va Sadridin Ayniyning publisistik faoliyati	179
M.H.Isamiddinov O'zbekistonning antik davr moddiy madaniyatining o'ziga xos tomonlari.....	183

ADABIYOTSHUNOSLIK

A.G.Sabirdinov Omon Muxtor romanlariga chizgilar	188
M.H.Mamatov, P.M.Ahmadchonov Sayfiddin Muhammad Farg'oniy ijodida tasavvufiy tamoyillar	191
P.M.Axmadjonov Sayf Farg'oniyning tarjimai holi va hayot yo'liga doir	195
G.H.Axmedova Ingliz adabiyotida jorj eliotning ijodi va tanqidiy realizm	200
G.V.Abdullayeva Topishmoq she'rlar va ularning badiiy-estetik funksiyasi	204

SAYF FARG'ONIYNING TARJIMAI HOLI VA HAYOT YO'LIGA DOIR

БИОГРАФИЧЕСКИЙ СТАТУС И ОБРАЗ ЖИЗНИ САЙФА ФЕРГАНИ

SAYF FERGHANI'S BIOGRAPHICAL STATUS AND WAY OF LIFE

¹Axmadjonov Parvizjon Maxamadzoda¹Farg'ona davlat universiteti tilshunoslik kafedrası o'qituvchisi**Annotatsiya**

Ushbu maqolada XIII-asrda Farg'ona vodiysida tug'ilgan va mug'ullar istilosi natijasida ona yurtini tark etib, ma'lum muddat Tabrezda yashagan va hozirgi Turkiyaning Oqsaroy shaharchasida umrining oxirigacha qolib, ijod bilan shug'ullangan fors-tojik adabiyotining yetuk namoyandalardan biri Sayfiddin Muhammad Farg'oniyning tarjimai holi va hayot yo'li tadqiq etilgan. U haqida to'liq ma'lumot olish mumkin bo'lgan yagona manba shoirning XX-asrda topilgan devonidir. Devoni topilgunga qadar shoirning nomi deyarli hech bir manbalarda zikr qilinmagan.

Аннотация

В этой статье исследуется биография и жизненный путь Сайфиддина Мухаммада Фергани, одного из зрелых деятелей персидско-таджикской литературы, родившегося в Ферганской долине в XIII веке и покинувшего родную землю в результате нашествия Моголов, некоторое время проживавшего в Табрезе, а оставшегося до конца жизни в Аксарая, ныне Турции, занимавшегося творчеством. Единственный источник, из которого можно получить полную информацию о нем, - это Девон поэта, найденный в двадцатом веке. До открытия Девона имя поэта почти не упоминалось ни в одном источнике.

Abstract

This article examines the biography and life path of Sayfiddin Muhammad Ferghani, one of the mature figures of Persian-Tajik literature, who was born in the Fergana Valley in the XIII century and left his native land as a result of the invasion of the Mughals, lived in Tabrez for some time, and remained in Aksaray, now Turkey, engaged in creative work until the end of his life. The only source from which you can get complete information about him is the poet's Devon, found in the twentieth century. Before the discovery of Devon, the poet's name was hardly mentioned in any source.

Kalit so'zlar: Sayf Farg'oniy, tug'ilgan joy, taxallus, Farg'ona vodiysi, mug'ullar, Tabrez, Oqsaroy.

Ключевые слова: Сайф Фергани, место рождения, прозвище, Ферганская долина, Моголы, Табрез, Аксарой.

Key words: Saif Ferghani, place of birth, nickname, Ferghana Valley, Mughals, Tabrez, Aksaray.

KIRISH

Tarixiy manbalarda keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra eng fojeali va dahshatli voqealarga boy davrlardan biri bu XIII-asr hisoblanadi. Shunga qaramay, o'tgan asrlarda kamolot cho'qqisiga erishgan fors-tojik adabiyoti bu davrda ham yana yo'qori nuqtalarga erisha oldi. Bu davrda Fariduddin Attor, Sa'diy Sheroziy, Mavlono Jaloluddin Balxiy, Amir Xusrav Dehlaviy, Humomi Tabreziy, Kamoluddini Ismoil va yana o'nlab buyuk shoirlar adabiyot maydoniga kirib kelishdi va ularning ijodi nafaqat buyuklik va shon-shuhratimiz sababchisi, balki jahon xalqlari adabiyoti uchun ilhom manbai bo'ldi.

Mug'ullar bosqiniga tug'ri keladigan XIII-asrda nomlari sanab o'tilgan buyuk shoirlarimizdan tashqari, o'ziga xos mashhurlikka ega bo'lgan, lekin keyingi davrlarda ularning tarjimai holi, adabiy-ma'naviy asarlari adabiyotshunoslar, tarixiy va adabiy manbalarning mualliflari nazaridan chetda qolib, asarlari munosib baholanmagan bir guruh sohibdevon shoirlar ham yashab ijod qilishgan. Sayf Farg'oniy ham keng qamrovli ilmiy izlanishlar doirasidan chetda qolib ketgan shoirlardan biri hisoblanadi. Shu holat shoirning hayoti va adabiy merosini har tomonlama o'rganish va tadqiq etish masalasi zarur ekanligini bildiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Sayf Farg'oniyning hayoti va faoliyatini ilmiy jihatdan keng qamrovli yoritib bera oladigan tadqiqot shu kungacha olib borilmagan. Uning hayotligida va undan keyingi davrlarda yozilgan ko'pgina tarixiy manbalar, jumladan tazkiralarda Sayf Farg'oniy haqida yetarlicha ma'lumotlar mavjud emas. Faqat Abulqosim Kozaruniy "Sullam-us-samovot" tazkirasida Sayf Farg'oniy va Sayf Nishopuriy nomlarini keltirib, ularning she'rlariga nisbatan Sayf Isfarangning she'rlari yaxshiroq deb baho berib o'tgan.

Sayf Farg'oniyni hayoti va ijodiga oid bir qancha maqolalar davriy matbuot va gazetalarda e'lon qilingan. Lekin ijodining ayrim jihatlarigina ko'rib chiqilgan xolos. 1954-yilga kelib turk olimi Ahmad Otash Turkiya kitobxonalaridan Sayf Farg'oniyni devoni nusxalarini topib, uning hayoti va ijodiga bag'ishlangan maqolasida shoirning devoni mavjudligini ma'lum qiladi. Eronning taniqli adabiyotshunos olimi, doktor Zabehulloh Safo fors-tojik adabiyotining eng qimmatli asarlaridan biri hisoblangan bu devon nusxalarini qo'lga kiritib, Tehronda uch jildda nashr ettiradi. Tojik adabiyotshunoslari Ansor Afsahov va Usmon Karimov Sayf Farg'oniyni devoni (Dushanbe, "Donish", 1978) to'plamini yaratdilar. Bu kitob 26 ta g'azal, 2 ta qit'a, 10 ta ruboiy va 197 ta g'azaldan iborat. Kitob so'zbo'shida tuzuvchilar o'z tadqiqot va mulohazalari bilan birga Zabehulloh Safo tuzgan kitobdagi ayrim noaniqliklar haqida ham ma'lumot berishgan. O'zbek adabiyotshunoslaridan B.Ahmadov Sayf Farg'oniyni ijodi va hayotini o'rgangan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sayf Farg'oniyni tarjimai holi, hayot yo'li va adabiy merosini o'rganish va ilmiy tushuntirish uchun birinchi navbatda shoirning tug'ilgan joyini, to'liq ismi-sharifini, taxallusini o'rganish va topishga e'tibor qaratish lozim. O'rta asr manbalari mualliflari o'rtasida bu masala bo'yicha fikrlar mavjud emas. Ushbu muammoni hal qilish uchun biz birinchi qo'l manbalarga murojaat qilishimiz muqarrar. Lekin, Sayf Farg'oniyni haqida ma'lumot berilgan eng qadimiy va tarixiy manbalardan biri bu – shoirning o'z devonidir. Shoir devonining Istanbul universiteti kutubxonasida saqlanayotgan qulyozma nusxasida shoirning to'liq ismi Abul Mahomid Muhammad al-Farg'oniyni ekanligi ta'kidlangan:

تم هذه ديوان من انشاء امام العالم الزاهد المتقى سيد المشايخ والمحققين مولانا سيف الله والحق والدين ابوالمحماد محمد الفرغاني نورالله روحه العزيز على يدى العبد الضعيف المحتاج الى رحمة ربه اللطيف محمد بن على الكاتب الاقسرايى...بتاريخ يوم الاحد الثالث من ... رجب...لسنة تسع و اربعين و سبعمائة الهجرية...[1]

(**Tarjumasii:** Abul Mahomid Muhammad al-Farg'oniyni olim, zohid, taqvodor, shayx va muhaqqiqlarning ustozii, millat, haq va din qilichidir. Alloh ruhini pok qilsin).

Ansor Afsahov va Usmon Karimovlar tomonidan Tojikistonda nashr etilgan devon muqaddimasida esa shunday keltirilgan: "Номии шоир Сайфиддин Муҳаммад буда, бо тахаллуси Сайф ва Сайфи Фарғонӣ шеър мегуфтааст." [8;3] (**Tarjumasii:** Shoirning ismi Sayfidin Muhammad bo'lib, Sayf va Sayf Farg'oniyni taxallusi bilan she'rlar yozgan). Bundan kelib chiqadiki, shoirning asl ismi Sayfidin Muhammad, otasining ismi Abul Mahomid, taxallusi esa Sayf va Sayf Farg'oniynidir. Darhaqiqat, shoir she'rlarida asosan Farg'onalik Sayf ma'nosini anglatuvchi Sayf Farg'oniyni taxallusini, ba'zan esa faqat Sayf taxallusini qo'llagan. Agar shoirning devonidagi she'rlari o'rganilsa, uning ikki yuz bir maqta' baytini Sayf Farg'oniyni, yigirma bir baytini Sayf sifatida yozilganligini ko'rish mumkin. Devondagi yetti baytdan iborat kichik qasidaning yettinchi baytida shoir devonning o'ziga tegishli ekanligini Sayf Farg'oniyni taxallusini ishlatgan holda bayon etgan. Shoir bu kichik qasidani muqaddima maqsadida va o'z devoni haqida kirish ma'lumoti niyatida yozgan bo'lishi ehtimoli katta. Yuqorida tilga olingan qasida bayti quyidagicha:

Аз қаҳон камтар саногӯйи Вай аст,

Сайфи Фарғонӣ, ки ин "Девон"-и ўст. [9;44]

(**Ma'nosi:** Sayf Farg'oniyni jahondan maqto'vni kam qil, chunki bu sening devoning).

Sayf Farg'oniyni taxallusiga "Farg'oniyni" so'zining qo'shilishi uning Farg'ona vodiysiga mansubligini ya'ni Farg'onada tug'ilganini aks ettiradi. Qadimdan Farg'ona tarixdagi muhim madaniyat markazlaridan biri sifatida tanilgan. Farg'onadan ko'plab allomalar, shoirlar, yozuvchilar, mutasavviflar, mutafakkirlar yetishib chiqqan. Ahmad al-Farg'oniyni Abdulabbos ibn Muhammad ibn Kasir [12;75], Abu Hafs Umar ibn Muhammad Andukoniyni Farg'oniyni, Abu Ja'far Muhammad Farg'oniyni, Shayx Saiduddin Farg'oniyni, Muhammad Sodiq ibn Abdulboqi Farg'oniyni, [11;110] Bob Farg'oniyni, Abu Bakr Vositiyni Farg'oniyni, [10;47] Abu Solih Abdulaziz ibn Ubbod al-Farg'oniyni, Abu Sa'id Mus'ida ibn Bakr al-Farg'oniyni, Abu Abdurahmon Qosim ibn Muhammad al-Farg'oniyni, Abul Abbos Hojib ibn Molik al-Farg'oniyni, Abul Muzaffar Mushtib ibn Muhammad al-Farg'oniyni [2;153] kabi buyuklar Farg'onalik shaxsiyatlar bo'lib, Farg'oniyni taxallusi bilan tilga olinadigan muhim ismlardandir. Farg'onalik Sayf ham tepadagi Farg'oniyni qatori Farg'oniyni taxallusini ma'qul ko'rgan. Lekin Sayfning Farg'onalik ekanligini bilsakda, uning aniq tug'ilgan joyi va yili ma'lum emas. Chunki, bugungi kunda ko'pchilik Farg'ona vodiysi deganda O'zbekistonning Farg'ona, Andijon va Namangon viloyatlarini tasavvur qilishadi. Aslida, qadimdan Sayhun daryosining

ADABIYOTSHUNOSLIK

shimoli, Tyanshan va Oltoy tog'lari oralig'ida joylashgan va hozirgi kunda hududi O'zbekiston, Tojikiston va Qirg'iziston o'rtasida bo'lingan hudud Farg'ona vodiysi deb ataladi. Bugungi kunda O'zbekistonda Farg'ona viloyati mavjud bo'lib, O'zbekistonning muhim madaniy va iqtisodiy markazlaridan biri hisoblanadi. "Jiloyi axtaroni So'x" tazkirasida filologiya fanlari doktori Nurullo Azimov tomonidan Sayf Farg'oniyni tug'ilib o'sgan joyi hozirgi Farg'ona viloyatining So'x tumani ekanligini aniqlashga muvaffaq bo'lganligi aytilgan.[13;3] Ammo manbaning nomi ko'rsatilmaganligi uchun bu ma'lumotning haqiqatga qanchalik to'g'ri kelishini aniqlashning imkoni bo'lmadi.

Bizda mavjud bo'lgan devonda shoirning tavallud sanasi bilan bevosita bog'liq ma'lumotlar yo'q, ammo devon yozilgan davr haqida fikr bildirish imkonini beruvchi ma'lumotlar mavjud. Binobarin, aniq sanani aytish imkoni bo'lmasa-da, she'rlarida tilga olingan shaxs va hodisalar asosida u yashagan davr haqida taxminiy ma'lumotlar olish mumkin. Shoirning devonida yashab, she'rlarini yozgan sanalar haqida ma'lumot olishga imkon beruvchi bir qancha baytlar mavjud. Bu baytlarning birida shoir o'zining dunyoga kelish tarixi va o'sha davrda sodir bo'lgan mudhish voqealardan hayratda qolganligini ifodalaydi. Yuqorida tilga olingan baytlar quyidagicha:

Дар ачабам, то он замон чй замон буд,
К-омадани ман ба сўйи мулки чаҳон буд.
Баҳри иморат суудро чй халал шуд?
Баҳри харобй нухусро чй қирон буд?
Бар сари хоке, ки пойгоҳи ману туст,
Хуни азизон ба сони об равон буд. [9;84].

(**Ma'nosi:** Mulki jahonga kelgan vaqtim qanday zamon edi, ajabdaman. Baxt imorati uchun nima xalal berdi, buzmoq uchun yomonlikka nima yaqin edi? Men va sening asosimiz bo'lgan tuproqda azizlar qoni suvdek oqar edi).

Bu baytlar orqali Sayf Farg'oniyni mug'ullar istilosi zamonidagi mudhish voqealardan hayratda qolganligini bilish qiyin emas. Rasul Hodizoda ham bu baytlar mug'ullar istilosi zamoniga ishora qilinganligini ta'kidlab, Sayfni XIII – asrning 20-yillarida tug'ilgan deb xulosa qiladi va uning devonidan Sa'diy Sheroziy vafoti vaqtida (1292) o'zini qariganini bayon qilgan quyidagi baytlarni iqtibos keltirib, oltmish yoshdan oshganligini ilova qiladi:

Маро ҳавои ту дй гуфт: Сайфи Фарғонй,
Зи қайди мо дигарон мутлақанд, асир туй.
Барои вақти чавонон, кунун ки Саъдй рафт,
Сухан бигу, ки дар ин хонақоҳ пир туй.[7;315]

(**Ma'nosi:** Kecha menga aytishdi: Sayf Farg'oniyni, bizning qaydimizda boshqalar ozodlikdalar, sen asirsan. Endi Sa'diy ketdi. Sen so'zla, bu xonaqohda qari odam sensan.)

Ko'rinib turibdiki bu baytlarga asoslanib Sayf Farg'oniyni oltmish yoshdan oshgan deyish unchalik to'g'ri emas. Bu bayt orqali biz Sa'diy Sheroziy vafot etgan vaqtda Sayf Farg'oniyni qariganini bilishimiz mukin xolos. Lekin quyidagi baytda shoir o'zining oltmish yoshga kirganligini "ситтин" (oltmish) so'zini qo'llash orqali aniq va ravshan bayon etgan. Afsuski bu baytning qachon, Sa'diy vafotidan oldin yoki keyin, yozilganligi ma'lum emas.

Макун чавонй аз ин беш, Сайфи Фарғонй,
Ки пирй омаду умрат ба ҳадди ситтин рафт.[3;19]

(**Ma'nosi:** Sayf Farg'oniyni bundan ortiq yoshlik qilma, endi keksalik keldi va umring oltmishga yetdi.)

Sayf Farg'oniyni u yoki bu tarixiy voqeaga ishoralar qilingan baytidan hayotining ayrim lahzalarini anglash mumkin:

Ҳафтсаду се сол баргузашта зи ҳичрат,
Рӯз нагуфтему лайл, маҳ рамазон буд.[9;87]

(**Ma'nosi:** Hijratdan yeti yuz uch yil o'tdi, kunu tun demadik, ramazon oyi edi.)

Bundan kelib chiqadiki, "Сайфи Фарғонй солҳои 1305 – 1306 дар қайди ҳаёт буда, ҳанӯз шеър мегуфтааст. Дар ин айём ҳаштумин даҳсолаи умри шоир мегузашт." [3;20] (**Tarjumas:** Sayf Farg'oniyni 1305 – 1306-yillarda hayot bo'lib, hanuz she'r aytarkan. Shu kunlarda shoir hayotining sakkizinchi o'n yilligi o'tayotgan edi).

Demak, tepada keltirilgan ma'lumotlarga qaralganda, shoirning 1305 – 1306-yillarda yetmish, sakson yoshlar oralig'ida bo'lgan deb faraz qilsak, uni 1230 – 1240-yillarda tug'ilgan bo'lishi mumkin degan taxminiy xulosaga kelish mumkin.

Bu ma'lumotlarga asosanib, shoirning mug'ullar O'rta Osiyoni vayron qilgan yillarda tug'ilgani tushuniladi.

Shoirning shaxsiy hayoti juda og'ir kechgan. Mug'ullar istilosi yillarida ko'plab shahar va qishloqlar vayron bo'ldi, bu maskanlardagi fan-tadqiqot muassasalari ham bu holatdan o'z ulushini oldi. Ketma-ket hujumlarda islom sivilizatsiyasining markazlari bo'lgan Movarounnahr, Xuroson, Iroq kabi shaharlar xarobaga aylandi, Xorazm, Buxoro, Samarqand, Marv, Nishopur, Tus, G'azna, Isfahon va shunga o'xshash shaharlar butunlay vayron bo'ldi. Aksar manbalarda mug'ullarning halokatligiga baho berilar ekan, quyidagi ajoyib jumla ishlatiladi: “Омаданду канданду сухтанду куштанду бурданду рафтанд”. [6;224] (**Tarjumasi:** “Keldilar, vayron qildilar, yondirdilar, o'ldirdilar, olib ketdilar”).

Mug'ullar tomonidan qilingan vayronalar, qirg'inlar, quvg'inlar, madaniy vayronagarchilik jarayonlari, shaharlarning talon-taroj qilinishi va vayron bo'lishi kabi zarar va talofatlar ko'plab kitoblarga mavzu bo'lgani keng jamoatchilikka ham ma'lum. Mug'ullar tarixga qora dog'dek tushib qolgani va jamiyatga har tomonlama yetkazgan zararlari shubhasizdir. Masalan, Bobojon G'afurovning “Таджики” deb nomlangan kitobida quyidagi gaplar keltirilgan: “Эти (орды Чингиза) никого не щадили, наоборот, они убивали женщин, мужчин, детей, вспарывали животы беременным и убивали неродившихся младенцев... Монгольское завоевание принесло народам Средней Азии неисчислимые бедствия. В результате грабежей и пожаров города Мавераннахра превратились в груды развалин, трудовое население их подвергалось массовому истреблению. Пришло в запустение и сельское хозяйство”. [5;183] (**Tarjumasi:** Bular (Chingiz qo'shinlari) hech kimni ayamadi, aksincha, ayollar, erkaklar, bolalarni o'ldirdi, homilador ayollarning qornini yorib, hali tug'ilmagani go'daklarni o'ldirdi... Mo'g'ullar istilosi O'rta Osiyo xalqlari boshiga son-sanoqsiz ofatlar keltirdi. Talonchilik va yong'inlar natijasida Movarounnahr shaharlari vayronalar uyasiga aylandi, ularning mehnatkash aholisi ommaviy qirg'in qilindi. Qishloq xo'jaligi tanazzulga yuz tutdi).

Sayf Farg'oniy bunday mudhish voqealardan keyin hamma qatori o'zi ham duchor bo'lgan yomon sharoitlar tufayli ilk ta'lim olgan ona shahri Farg'onani o'z davrining boshqa allomalari kabi ilm va hikmat yo'li bilan tark etishni ma'qul ko'rgan. Quyidagi so'zlarni shoir Farg'onani tark etishining asosiy sabablaridan biri bo'la oladi deb o'ylaymiz: “...дар ин гуна шароит зиндагонӣ кардан, албатта, тоқатнопазир аст ва яке аз сабабҳои асосии Фарғонаро тарк намуда, роҳ ба тарафи Эрон пеш гирифтани Сайфиддини Фарғонӣ низ ҳамин зулму ситами муғулҳо будааст”. [4;215] (**Tarjumasi:** ...bunday sharoitda yashashga albatta, chidab bo'lmas, Sayfiddin Farg'oniyning Farg'onani tark etib, Eron tomon yo'l olishiga asosiy sabablardan biri ham mo'g'ullarning o'sha zulmi edi).

Sayf Farg'oniy qachon va necha yoshida Farg'onani tark etgani aniq ma'lum bo'lmasada, yoshligida Farg'onadan Tabrezga ko'chib kelgan deyish mumkin. Uning ma'shuqaga xitob tarzida aytgan va Vatanini tark etgani to'g'risidagi ma'noni bildiruvchi quyidagi misralari mavjud:

Ба тарки шаҳру ватан гуфтаму тавонистам,

Ба тарки кӯи ту гуфтан наметавон, чӣ кунам? [3;15]

(**Ma'nosi:** Vatan va shaharni tark etish haqida ayta oldimu sening kuyingni tark etish haqida ayta olmayman, nima qilay?)

Manba'larda Sayf Farg'oniyning bir muddat Tabrezda yashagani, keyinchalik XIII-asrning 90-yillari va XI V -asrning boshlarida hozirgi Turkiyaning Oqsaroy shaharchasida istiqomat qilganligi aytiladi. [8;4] Shoirning devonida Tabrezda yashagan davriga oid bir bayt borki, unda taqdir uni Tabrezga yuborganini aytadi. Yuqorida tilga olingan bayt quyidagicha:

Зи баъди он ки маро муддате қазои Илоҳ,

Миёни хиттаи Табрэз чун гуҳар дар санг. [9;166]

(**Ma'nosi:** Xudoning hukmi bilan bir muddat xuddi toshning o'rtasidagi gavhardek bo'lgan Tabrezda yashadim.)

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, umrining katta qismini o'z yurtidan uzoqlarda o'tkazgan Sayf Farg'oniy davrida, agar mug'ullar hukmronligidan oldin ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va adabiy-madaniy hayot birmuncha xotirjam bo'lgan bo'lsa, mo'g'ullar hukmronligi davrida o'z yo'nalishini o'zgartirdi. Ammo bularning barchasi bilan Movarunnahrning katta shaharlarida ilm-fan nuri to'liq o'chmadi, u har qanday yo'l bilan mo'g'ullar zulmi nisbatan kamroq bo'lgan joylarda rivojlandi. Chingiziylar istilosi davrida Movarunnahrda mavjud bo'lgan ilmiy va adabiy hayotning bunday og'ir sharoitlari boshqa mamlakatlarda, jumladan, Eron, Afg'oniston, Shimoliy Hindiston va Kichik Osiyoda kuzatilmagan. Binobarin, nomi tilga olingan mamlakatlarda adabiyot ahli uchun fors-tojik ilm-fani va adabiyoti mash'alini yorqin saqlash, kelajak avlodlarga meros qoldirish imkoniyati mavjud edi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sayf Farg'oniy. Devon. Istanbul universiteti kutubxonasi, №F171 nusxa.
2. Абдулкарим Ас-Самъоний. Насабнома (ал-Ансоб). – Тошкент, 2017.–273с.
3. Ансор Афсахов. Сайфи Фарғонӣ. – Душанбе: “Дониш”, 1976. – 140 с.
4. Ахмадҷонов П. М. Рӯзгор ва осори Сайфиддин Муҳаммади Фарғонӣ // Filologiya ta'limi masalalari: muammo va uning yechimlari" mavzusidagi xalqaro-amaliy anjuman materiallari to'plami. I-qism. – Farg'ona, 2022-yil 11-may. 408 с.
5. Б. Г. Гафуров. Таджики: Древнейшая, древняя и средневековая история. Книга вторая. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 390 с.
6. Муллоҷонов С. К. Атомалики Чувайнӣ ва “Таърихи ҷаҳонгӯшо”-и ӯ //Вестник педагогического университета. № 6 (95). – Душанбе, 2021. – 313 с.
7. Расул Ҳодизода. Таърихи адабиёти асрҳои XII-XIV. – Душанбе: “Дониш”, 1975. – 345 с.
8. Сайфи Фарғонӣ. Девон / Таҳияи матн ва муқаддима аз А. Афсахов ва У. Каримов. – Душанбе: Дониш, 1978. – 170 с.
9. Сайфи Фарғонӣ. Девон. Бо таҳия ва тавдвини Иброҳими Наққош. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2023. – 768 с.
10. Соҳибназар Каримов. Тасаввуф фалсафаси. Ҷуғув қўлланма – Самарқанд: СамДУ нашри, 2021. – 304 с.
11. Ҳоҷи Абдулғафур Абдурраззоқ Бухорий. Тариқат одоблари. – Тошкент, 2003. – 104 с.
12. Ҳошимов Қ, Нишонова С, Иномова М, Ҳасанов Р. Педагогика тарихи. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 1996. – 488 с.
13. Ҷилои ахтарони Сўх / Мураттиб ва муҳаррири масъул Ҷумъаи Ҷамол. – Тошканд: Нашриёти “Адабиёт ва санъат” – и ба номи Ғафур Ғулом, 2002. – 240 с.